

Заснування Варварівки

Питання коли виникла Варварівка виникало перед істориками і краєзнавцями краю не один раз. Як свідчать старожили села, обговорення його викликало досить гучні дискусії і суперечки серед жителів різних його кутків.

Є відомості офіційних академічних видань, таких як «Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область» (1), яка видана в 1972 році, а також більш ранніх дореволюційних, де рік заснування вказаний 1798. Ця дата сформована ще за часів московського царизму, яка відштовхувалась від позиції «до нас нічого не було». Згідно неї більшість населених пунктів Півдня України до цього часу ведуть свою історію від хибних дат - наприклад, місто Дніпропетровськ вже існувало під іменем Кодак з 1635 року (офіційно - з 1776), відповідно, Одеса – 1425 і 1794 і т.д. Тобто ці «офіційні» дати – це дати приходя московського царизму в той чи інший населений пункт і його перейменування.

В 1998 році в селі Варварівка навіть відбулися урочисті заходи з нагоди 200-річчя Варварівки... Ця дата дійсно є одною з найголовніших в історії села, так як в цей рік було закладено церкву Різдва Пресвятої Богородиці (2).

З іншого боку, існують легенди та перекази, які в свій час зібрав і видав варварівець Михайло Сергійович Шеремет (3). Народні перекази також містять два різних погляди на історію і рік заснування села. Згідно одного стверджується, що Варварина слобода вже існувала під час відступу військ шведського короля Карла XII і гетьмана Мазепи після поразки від московського царя Петра I. Тобто перша згадка про Варварину слободу припадає на 1709 рік. Виходячи з книг Шеремета М.С. джерелами цього погляду є твердження записані від варварівського коваля Юлія Лаврентійовича Коваленка, а також жителя Котівки Фіохла Антоновича Турпака. Особливо Ю.Л. Коваленко ставив під сумнів другий погляд - згідно якого засновницею села є козачка Варвара Задоя, яка жила на межі 18 і 19 ст. Тобто рік 1798 цілком підходить до цієї версії.

Відомості, які зібрав Михайло Сергійович, використовував і відомий український літератор, краєзнавець Григорій Джамалович Гусейнов в своїх краєзнавчих творах і збірках (4).

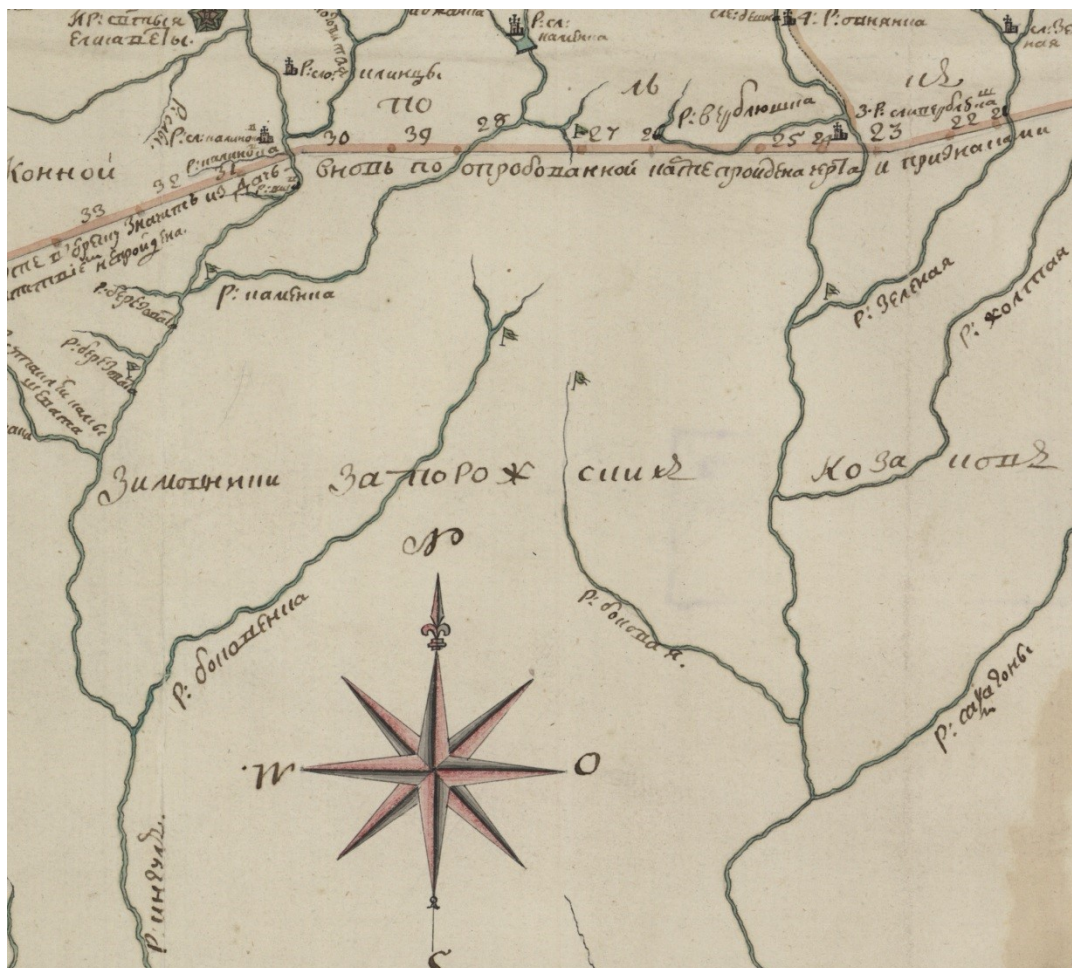
Тобто існують дві дати – 1798 і 1709 рік. Різниця становить 89 років. Спробуємо розібратися, коли ж насправді заснована степова Варварівка. Джерелами слугуватимуть архівні документи, описи місцевостей, карти тощо, які зберігаються в архівах України та Росії.

Спочатку розглянемо карти 18 ст. На відомих дослідникам картах 17 ст., першої половини і середини 18 ст. (5) взагалі не деталізовані відомості по території, яку ми називаємо Інгульський Степ - міжріччя Інгулу і Інгульця. На цих територіях відсутні будь-які відомості, є лише написи типу «Дике Поле» або «Зимівники запорозьких козаків».

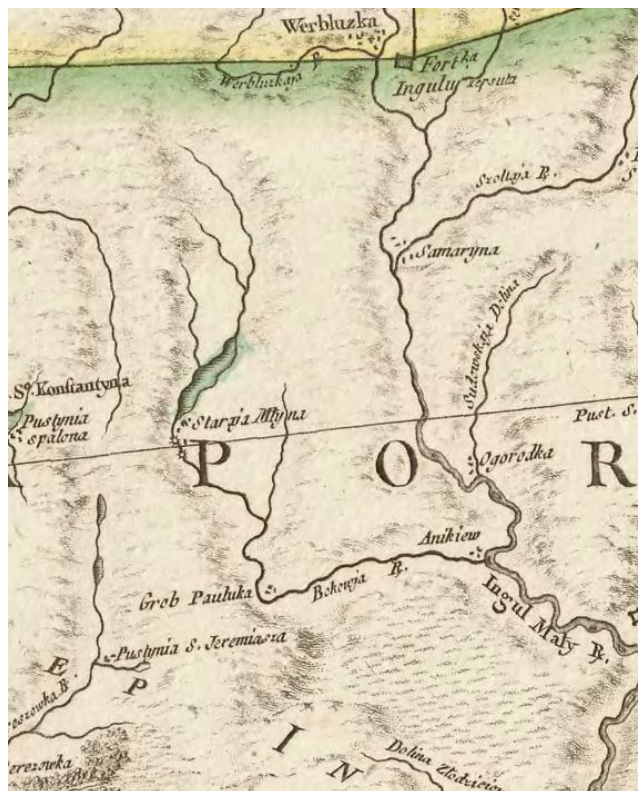
Наприклад, фрагмент карти 1752 року:

Також як приклад наведемо більш пізню карту Єлисаветградської провінції станом на кінець 60-х – початок 70-х років 18 ст. – фрагмент міжріччя Боковеньки і Бокової (6):

Вперше ж інформація по цій території, а головне по поселенням на річці Боковій зустрічається на картах Річчі Заноні 1767-1774 р.р. (7), фрагмент однієї з них подано нижче.

Як бачимо, в верхів'ях річки Бокової жодного поселення не зазначено. Вказані нижче поселення Staraja Mlyna і Grob Pauluka, на жаль, нічого нам не говорять, так як дослідники не мають інших відомостей про них.

На московських картах вперше зустрічаємо поселення на річці Боковій на карті 1778 року, фрагмент якої подано нижче, де деталізовано запорозькі зимівники (8):

Це дуже цінна карта для дослідників Запорозжя, Правобережжя тощо, яка була введена в науковий обіг Пивоваром А.В. На вказаному фрагменті на р. Боковій бачимо зимівники запорожців - Григорія Задейя (Задоя чи Задоя), Івана Однорука (Одновола), Івана Ковалю, Петра Горбенка, Антона Козельського та ін.

На московській карті 1779 року також зображені поселення, але вже тільки ті, які признавалися Москвою після захоплення запорозьких земель (9):

На даному фрагменті бачимо слободи Прожого, Бойкова. Варварівки ще немає.

Вперше ж поселення Варварівка починає з'являтися на картах початку 90-х років 18 ст. (карта Екатеринославського наместничества, 1792 г. тощо). Як приклад, наведемо карту Новоросії (10), фрагмент якої подається нижче, де зазначені і Варварівка і Котівка, крім інших населених пунктів на річці Боковій. Тобто вже картографічні джерела довели нам, що 1798 рік заснування Варварівки не вірний. А інший рік, 1709, є досить сумнівним, бо на досить детальній карті зимівників на Боковій (8) Варварівки немає.

Коноваленко Іван	1778
Литвин Петро	1768
Одновул (Одновол) Іван	1776
Одношевний Гаврило	1768
Семидівка Яків	1744
Тесля Степан	1768
Чорний Корній	1768
Чорний Панько	1768
Чорний Хома	1774
Чудний Грицько	1768

Як видно з таблиці, більшість козаків згадано з 1768 року, але на жаль, аналіз архівних документів та метричних книг Гурівки, Верблюжки та інших населених пунктів, де церкви були побудовані раніше і які відвідували жителі Варварівки до 1798 року, не виявив вищевказаних козаків серед жителів Варварівки. Згадку ж про козака Івана Одновола знаходимо в обласному Кіровоградському архіві (13) – в документі за **1776 рік** на нього скаржиться полковий осавул Бойко (засновник Бойківки), який в тому ж році отримав наділ на річці Боковій. Згодом Іван Одновол і його родина зустрічається в метриках сл. Верблюжки з 1781 року (14), як жителі сл. Варварівки. В зв'язку з цим, робимо висновок - поселення Варварівка заснована в 1776 році (по першій писемній згадці).

Крім того, з таблиці бачимо, що більшість прізвищ запорозьких козаків, які мали зимівники на Боковій станом на 1778 рік, теж зустрічаються в подальшому в Варварівці (Задої-Задолі, Литвини), Боковій (Коноваленки, Чорні), Гурівці та Верблюжці. Козак Петро Горб і його жінка Варвара зустрічаються в метриці 1799 року, як жителі сусідньої сл. Ситаївки, а козаки Ковалі і Коваленки жили в Варварівці з заснування, як і свідчать перекази, тільки не з поч. 18 ст., а з 2-ї його половини.

Що ж стосується походження назви, то досить правдоподібно звучить переказ, згідно з яким Варварівка названа на честь Варвари Задої (Задолі), яка була жінкою запорозького козака Григорія Задої (Задолі), ймовірно, Дядківського куреня. Цілком можливо, що він став сотником до руйнування Січі в 1774 році, це питання ще треба досліджувати.

На карті Варварівки 1868 року, копія якої передана в краєзнавчий музей с. Варварівка, в правому верхньому кутку знаходимо назву кургану «М. (Могила) Варварина». Ймовірно, біля цього кургану і жила легендарна Варвара Задоя (Задолі) в честь якої назване село.

Повертаючись до версії, згідно з якою Карл XII з Мазепою відступали через Варварівку і Іванівку, то вона не витримує критики, бо жодного підтвердження її немає. По-перше, вже тоді на Гетьманщині існувало багато пар Варварівок і Іванівок, а інші

свідчення дідів Юлика та Фіохла (наприклад, про Варварівський храм, який теж бачив шведського короля і гетьмана) підтверджують нам надуманість версії про Карла XII саме в Варварівці, яку ми досліджуємо. По-друге, більшість легенд та переказів, які зібрав М.С. Шеремет, про заснування тих чи інших поселень починаються словами «Було то ще за часів батька Хмеля або й раніше...» або «Було це років триста, а може й більше, тому», хоча є прямі архівні документи, які заперечують це (наприклад, Петрове згідно легенди засноване на початку 18 ст., а насправді в 1772 році відповідно до документу з архіва Коша Запорозького (15)).

Сердюк В.А., історик, видавець.

Посилання.

- 1 - Історія міст і сіл Української РСР. Кіровоградська область. — Київ, 1972.
- 2 – ДАОО, фонд 37, опис 4, справа 34.
- 3 - Шеремет М.С. «Осінні мотиви». – Дніпропетровськ, 2006. – 311 с. «Я родом з Варварівки». В 2-х томах. – Дніпропетровськ, 2009.
- 4 – «Легенди та перекази Криворіжжя. На землі, на рідній...» В 8-ми томах.- Дніпропетровськ, 2000-2004. «Господні зерна», в 10-ти книгах. Кривий Ріг. - 2000–2005.
- 5 – Наприклад, карта Боплана, карта де Боскета тощо.
- 6- *Фрагмент території краю*//Карта Новоросійської губернии Єлисавет градської провинції - РГАДА-129-1.
- 7 - Karta granic Polski, Zaczawszy od Balty, az do Rzeki Sina-Woda, Zawieraiąca Slobody Kozakow, Humańskich, y Zaporohowskich, Stépy Tatarow, Oczakowskich, // Bessarabskich, y Nogayskich, z Ich Ordami, tak ie w Roku MDCCLXVII. Han-Krymski Poosadzał. Znayduie się tu Ieszcze, dalsze Wyciągnienie // Bógu,y Dniestru; Dnieper Takze od Porohow, az do Wpadnienia w Morze Czarne.
- 8 – *Фрагмент території краю на Генеральній карті Новоросійської і Азовської губерній 1778 року* // Генеральная карта Новороссийской и Азовской губерний с показанием разделением оных на уезды и смежности к оным других геберней и протчих земель. Сочинена 1778 года сентябрю ... дня. Масштаб к карте: английской дюйм содержит 10 верст. - РГВИА, ф. ВУА, д.20126. Фотокопія аркушів карти: ЦДІАК України, ф. 2194, оп. 1, спр. 415.
- 9 - *Територія краю на Генеральній карті Новоросійської губернії 1779 року* // Генеральная карта Новороссийской губернии, разделенной на уезды. Сочиненная в 1779 году Иваном Исленьевым. - ИК НБУВ, інв. № 13818. Масштаб 1: 1000000, розмір: 56 x 47 см. Копія: Кордт В.О. - К.: 1931, № 31.
- 10 - – ІР НБУВ, ф. II, д. 2015.

11 - ЦДІАК України, ф. 2194, оп. 1, спр. 415; ф. 229, оп. 1, спр. 358; ф. 229, оп. 1, спр. 223.

12 – Документ з ДАКО (копію документу передано в сільраду Варварівки).

13 – Метрическая книга Верблюжской Успенской церкви с 1780 по 1794 г.//ДАКО, фонд 147, опис 1, спр. 1.

14 - ЦДІАК України, ф. 229, оп. 1, спр. 288, арк. 14.